

Jane Jacobs

MIRE VALÓ A JÁRDA?

A biztonság

Jane Jacobs (1916–2006) minden bizonnyal a 20. század második felének legnagyobb hatású és legjelentősebb észak-amerikai urbanistája. Az elmúlt évtizedek közéletének egyik legeredetibb, sok vitát kiváltó alakja — az Egyesült Államokban és Kanadában egyaránt. A zöldektől a régi városképek konzervatív védelmezőin át a libertáriusokig sokan a saját hőüket látják benne. Ez önmagában is elég indok lenne, hogy a várostervezés és -szociológia szűkebb körén kívül nálunk ismeretlen szerzőt a szélesebb hazai olvasóközönség figyelmébe ajánljuk. De Jacobs több ennél. Amint a most fordításban közölt könyvfejezet is igazolni hivatott, ha elméleti precizitását és absztraktságát tekintve nem is, de eredetisége és gondolati gazdagsága okán Friedrich A. Hayek és Polányi Mihály mellett a szabadság spontán rendjét elemző legfontosabb 20. századi szerzők közé sorolható.

Jacobs szerint a városról való gondolkodás és a várospolitikai kiindulópontját nem képezhetik a társadalmi és gazdasági folyamatok statisztikai mérőszámai, de a különböző szakpolitikák sem. A városok — és különösen a nagyvárosok, amelyek érdeklődésének homlokterében álltak — lényegi jellemzője ugyanis éppen a megszámlálhatatlan, spontán tevékenység közötti folyamatos kölcsönhatás. E köré az egyszerű, de erőteljes gondolat köré épül fel az életműve.

Jacobs az „ortodox modern várostervezés” teoretikusaival polemizálva fogalmazta meg saját elméletét.* Úgy vélte, hogy a kertvárosi utópiák propagálói (az első közülük a 19. század végi londoni Ebenezer Howard), a modernista építészek (különösen Le Corbusier) és a modern nagyváros dekadenciáját hangsúlyozó olyan szerzők, mint Lewis Mumford közös tévedése, hogy nem értették meg a nagyváros igazi természetét. A nyüzsgő metropoliszban „összesűrűsödött káoszt” (Mumford) láttak, amelyre csak a tudatos központi tervezés lehet a megoldás. Jacobs szerint ez a szemlélet tulajdonképpen azt jelenti, hogy a nagyvárosok problémáit úgy oldhatjuk meg, hogy felszámoljuk, és valami más-sal helyettesítjük őket. Valójában a „régí város látszólagos zűrzavara mögött — már ahol sikeresen működik a régi város — az utcák megőrzött biztonságának és a város szabadságának csodálatos rendje húzódik meg”. Ha meg akarjuk érteni a nagyváros működését, ennek a rendnek az összetevőit kell megértenünk. Ha pedig virágzóvá akarjuk tenni városainkat, e rend feltételeit kell megteremtenünk.

Jacobs nem alkotott elméleti rendszert. Helyette „induktív módszerrel”, megvilágító erejű példákkal teletűzdelt, irodalmi igényű esszéket írt. Az itt közölt írás leghíresebb művének, az 1961-ben megjelent *The Death and Life of Great American Cities* (Az amerikai nagyvárosok élete és halála) című könyvnek egy fejezete.

(Mike Károly)

A városi utcák nem csupán a járművek haladását, a városi járdák — az utcák gyalogosoknak fenntartott részei — pedig nem csupán a gyalogosok közlekedését szolgálják. A többi felhasználási módjuk összefügg ugyan a közlekedéssel, de nem azonos vele, és a maga jogán mindegyik éppen olyan alapvető a város megfelelő működéséhez, mint a közlekedés.

* Magyarul lásd Jane JACOBS: *Az amerikai nagyvárosok élete és halála*. Bevezetés = *Városszociológia*, szerk. Szelényi Iván, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1973, 368–389. (A *-gal jelölt jegyzetek a szerkesztő, a számozottak Jacobs hivatkozásai és kiegészítései.)

A városi járda önmagában nem jelent semmit. Nem több, mint elvont fogalom. Csak a járdára néző, illetve az egészen közeli járdákat övező épületek és egyéb felhasználási módok összefüggésében nyer értelmet. Ugyanezt mondhatjuk az utcákról is, abban az értelemben, hogy más célokat is szolgálnak, mint hogy kerekékkel felszerelt járműveket közlekedtessenek. A városok legfontosabb közterületei, az utcák és a hozzájuk tartozó járdák a városok létfontosságú szervei. Mi jut először eszünkbe, ha egy városra gondolunk? Az utcái. Ha egy város utcái érdekesek, akkor a város is az; ha unalmasak, a város is unalmas.

Sőt mi több – és ezzel elérkeztünk az első problémához* –, ha egy város utcái mentesek a barbárságtól és a félelemtől, akkor maga a város is meglehetősen mentes a barbárságtól és a félelemtől. Amikor valaki azt mondja, hogy a város vagy annak egy része veszélyes, olyan, mint egy dzsungel, azzal elsősorban azt akarja mondani, hogy nem érzi magát biztonságban a járdán.

Ám a járdák és az azokat használók nem a biztonság passzív élvezői, és nem is a veszély tehetetlen áldozatai. A járdák, az őket övező felhasználási módok és a felhasználók a civilizáció és a barbárság városi küzdelmének aktív résztvevői. A városi utcák és járdák alapvető feladata, hogy a város biztonságos maradjon.

Ez a feladat semmiben sem emlékeztet azokra a szolgáltatásokra, amelyeket a kisvárosok vagy az igazi elővárosok járdái és utcái ellátni hivatottak. A nagyvárosok nem pusztán nagyobb kisvárosok. Nem pusztán sűrűbben lakott elővárosok. Alapvető tényezők különböztetik meg a kisvárosoktól és az elővárosoktól, és e tényezők egyike, hogy a nagyvárosok természetüknél fogva tele vannak idegenekkel. A nagyvárosokban sokkal gyakrabban találkozunk idegennel, mint ismerőssel. Nem csupán a nyilvános helyeken, hanem a saját ajtónk előtt is. Még az egymás közelében élők is idegenek, és ez nem is lehetne másképp, hiszen a legkisebb földrajzi területen is nagyon sok ember él.

Egy városrész sikerének leglényegesebb fokmérője éppen az, hogy mennyire érezzük magunkat biztonságban az utcáin a sok idegen között. Nem szabad automatikusan fenyegette éreznünk magunkat. Ha egy városrész nem felel meg ennek a feltételnek, akkor más területeken is kudarcot vall, és tonnányi problémát állít saját maga és az egész város elé.

Manapság a városi utcák számottevő részén eluralkodott a barbárság, vagy legalábbis az ott lakók ettől tartanak, ami végül is egy és ugyanaz. – Szép, csendes lakónegyedben élek – meséli egy barátom, aki éppen költözni készül. – Éjszaka az az egyetlen nyugtalanító zaj, amikor valaki segítségért kiált, mert ki akarják rabolni. – Nem kell ahhoz sok erőszakos támadás egy utcán vagy egy városrészben, hogy az ott élők félni kezdjenek a közterektől. És mivel félnek, ritkábban használják az utcákat, így azok még kevésbé lesznek biztonságosak.

Akadnak persze olyanok, akik mindenhol rémeket látnak, és bármilyenek is az objektív körülmények, soha nem érzik biztonságban magukat. Ez azonban merőben eltér attól a félelemtől, amelyet egyébként elővigyázatos, toleráns és jókedélyű emberek érez-

* Jacobs szerint a járda másik két fő funkciója, amelyeket a könyve későbbi fejezeteiben tárgyal, az emberek közötti érintkezés biztosítása és a gyermekek asszimilálása.

nek, akik csupán józan észről tesznek tanúbizonyságot, amikor sötétedés után – illetve néhány helyen napközben – nem merészkednek ki az utcára, mert szemtanúk jelenléte nélkül megtámadhatják őket, és a segítség csak későn érkezik, ha egyáltalán érkezik.

A barbárságot és az ilyesfajta félelmeket gerjesztő valós, nem képzelt veszélyérzetet nem nyilváníthatjuk a szegénynegyedek problémájának. A probléma éppen azokban az előkelőnek látszó, csendes lakónegyedekben a legsúlyosabb, mint ahonnan a barátom költözni készült.

Nem nyilváníthatjuk a veszélyérzetet a régi városrészek problémájának sem. A probléma sokszor éppen az újjáépített városrészekben a leginkább zavarba ejtő, még a legszívnalaszabbnak tartott, a középosztálynak szóló fejlesztések esetében is. Egy (a tervezők és a tulajdonosok által) országszerte csodált fejlesztésnek otthont adó Körzet rendőrfőnöke nemrégiben figyelmeztette a lakókat, hogy sötétedés után ne mászkáljanak az utcán, sőt ajtót is csak akkor nyissanak, ha ismerik a látogatót. Arrafelé sok szempontból olyan az élet, mint a három kismalac rémtörténetében. A járda és a lakás biztonságának problémája éppen annyira sújtja a lelkiismeretes újjáépítést végző városokat, mint a lemaradókat. A kisebbségi csoportokat, a szegényeket és a katasztrofáltakat sem tehetjük felelőssé a nagyvárosi veszélyekért. E csoportok, illetve a nekik otthont adó városrészek hatalmas eltéréseket mutatnak a civilizáltság és a biztonság terén. New Yorkban például egyes szegények és kisebbségi csoportok lakta városrészek járdái nappal és éjszaka is a legbiztonságosabbak közé tartoznak. Ugyanakkor a legveszélyesebb városrészeket is ezek a csoportok lakják. Ugyanez jellemző a többi nagyvárosra is.

Az elővárosokban, a kisvárosokban és a nagyvárosokban mélyrenyúló és összetett társadalmi problémák állnak a bűncselekmények mögött. Ez a könyv nem feszegeti a mélyebb okokat. Egyelőre elegendő annyit mondani, hogy csak akkor tarthatunk fenn a mélyebb társadalmi problémákat észlelni és azokkal lépést tartani képes városi társadalmat, ha első lépésben megerősítjük a biztonság és a civilizáltság fenntartására képes, már működő tényezőket – a létező városokban. Örültség olyan városrészeket építeni, amelyek megkönnyítik a bűnözők dolgát. Mégis ezt tesszük.

Mindenekelőtt azt kell megértenünk, hogy a nagyvárosok köznyugalmát – a járdák és az utcák nyugalmát – nem elsősorban a rendőrségnek kell biztosítania, noha természetesen rájuk is szükség van. A köznyugalmat főként az önkéntes szabályok és törvények szövevényes, szinte tudattalan hálózata biztosítja, amelyet az ott élők maguk alakítanak ki és maguk tartatnak be. Egyes városrészekben – feltűnően példázzák ezt a nagy fluktuációt mutató régebbi állami lakásépítések és utcák – szinte kizárólag a rendőrök és a speciális biztonsági őrök felelősek a nyilvános járdák törvényeinek és rendjének betartatásáért. Ezek a negyedek valóságos dzsungel. A világ összes rendőre sem képes tiszteletben tartatni a civilizáltságot, ha a hagyományos, informális tiszteletben tartás már csődöt mondott.

Másodszor azt kell megértenünk, hogy a biztonság hiányának problémáját nem lehet a népsűrűség csökkentésével megoldani, vagyis a nagyvárosok jellemzőit az elővárosokéira cserélni. Ha ez megszűntetné a városi utcák veszélyességét, akkor Los Angelesnek biztonságosnak kellene lennie, hiszen látszatra elővárosias. Szinte nincs olyan ne-

gyede, amely eléggé sűrűn lakott ahhoz, hogy nagyvárosiasnak minősüljön. Los Angeles – a többi nagyvároshoz hasonlóan – mégis kénytelen szembenézni az igazsággal: mivel nagyváros, idegenekből áll, akik nem mindig jóindulatúak. A Los Angeles-i bűnügyi statisztikák döbbeneteseek. A városban olyan nagyfokú a bűnözés, hogy a település önálló kategóriát alkot az egymillió lakost meghaladó tizenhét nagyváros között. Különösen igaz ez a személyes támadással összefüggő bűnügyekre, márpedig éppen ezek azok, amelyek miatt a lakosság fél az utcáktól.

Los Angelesben például 100 000 lakosra 31,9 nemi erőszak jut (1958-as adat), ami kétszer olyan magas, mint a sorban utána következő két városban, St. Louisban és Philadelphiában; háromszor olyan magas, mint a chicagói 10,1-es arány, és több mint négyszer olyan magas, mint a New York-i 7,4-es arány.

A súlyos testi sértések aránya Los Angelesben 185, Baltimore-ban 149,5, St. Louisban 139,2 (Los Angeles után e kettő következik), New Yorkban 90,9, Chicagóban pedig 79.

A súlyos bűncselekményekből Los Angelesben 100 000 lakosra 2507,6 jut, ami lényegesen meghaladja a soron következő két város, St. Louis (1634,5) és Houston (1541,1) statisztikáit. New Yorkban és Chicagóban ugyanez az arány 1145,3, illetve 943,5.

Los Angeles kiemelkedő bűnözési statisztikái nyilvánvalóan bonyolult, részben ismeretlen okokra vezethetők vissza. Egyvalami azonban bizonyos: a népsűrűség csökkenése nem garantálja a biztonságot és a félelemmentességet. Erre a következtetésre juthatunk az egyes nagyvárosokon belül is, ahol az álelvárosok és a lepusztult elővárosok a nemi erőszak, a rablótámadás, a verés, az útonállás és hasonló bűncselekmények melegágyai.

Itt felmerül a városi utcákkal kapcsolatos alapvető kérdés: milyen mértékben könnyítik meg a bűnözést? Lehetséges, hogy a bűnnek minden városban abszolút mennyisége van, amelynek valahogy felszínre kell törnie (én nem hiszek ebben). De akár így van, akár nem, a különféle városi utcákat a barbárság és barbárságtól való félelem gyökeresen különböző mértéke jellemzi.

Vannak olyan városi utcák, amelyek nem engednek teret az utcai barbárságnak. Kitűnő példa erre a bostoni North End városrész. Valószínűleg éppen annyira biztonságos, mint a világ bármely része. Noha North End lakói elsősorban olaszok vagy olasz származásúak, a negyed utcáit rendszeresen és tömegesen használják a legkülönbözőbb nemzetiségű és háttérű emberek. A kívülről érkező idegenek egy része a negyeden belül vagy a közelben dolgozik; vannak, akik vásárolni és nézelődni jönnek ide; sokan – többek között azon kisebbségi csoportok tagjai, akik mások által már elhagyott, veszélyes városrészeket kaptak örökségül – mindig a North End bankjaiban váltják be a csekkjeiket, majd haladéktalanul elintézik a heti nagybevásárlást azokon az utcákon, ahol nem kell attól tartaniuk, hogy a beváltás és a pénz elköltése között megszabadítják őket a pénzüktől.

Frank Havey, a helyi közösségi ház, a North End Szövetség vezetője így fogalmaz: – Huszonnyolc éve élek a North Enden, és ezalatt egyetlen nemi erőszakra, rablásra, gyermekmolestzállásra vagy egyéb utcai bűncselekményről sem hallottam a negyedben.

Pedig ha lett volna ilyesmi, biztosan tudnék róla, még akkor is, ha az újságok nem írták volna meg. — Havey szerint az elmúlt három évtizedben talán féltucatszor fordult elő, hogy valaki megpróbált magához édesgetni egy gyereket, vagy hogy az éjszaka közepén megtámadtak egy-egy nőt. A támadást minden egyes esetben megghiúsították az arra járók, az ablakban nézelődők vagy a közeli boltok eladói.

Ugyanakkor Boston egyik belső, a felületes szemlélő számára elővárosiasnak ható városrészének, Roxburynek az Elm Hill Avenue-hoz közel eső tájékán olyan gyakoriak az utcai támadások és olyan nagy a szemtanú nélkül lezajló utcai bűncselekmények kockázata, hogy éjszaka az óvatosabbak inkább elkerülik a járdákat. Nem meglepő tehát, hogy ennek következtében és egyéb, ezzel összefüggő okokból (a városrész sivárságából és unalmasságából) kifolyólag Roxbury nagy része lepusztult. Innen csak elköltözni érdemes.

Nem akarom azt a látszatot kelteni, hogy Roxbury és annak valaha előkelő Elm Hill környéki része kivételesen érzékeny terület. Az itt megjelenő bajok, különösen a Nagy Sivárság kórja más nagyvárosokban is épp elég gyakori. Ám érdemes figyelni arra, hogy egy városon belül is mennyire eltérhet a közbiztonság szintje. Az Elm Hill Avenue alapvető problémái nem tulajdoníthatók a bűnöző, hátrányosan megkülönböztetett vagy szegénység sújtotta lakosságnak. Sokkal inkább az a probléma, hogy fizikailag képtelen arra, hogy városrészként biztonságosan és ezzel összefüggésben életerősen működjön.

A közbiztonság még látszólag hasonló városok látszólag hasonló részei között is döbbenetesen eltérő lehet. Ezt támasztja alá egy New Yorki állami lakásépítési program, a Washington Houses. A lakók egy csoportja közösséget szeretett volna kovácsolni, ezért 1958 decemberének közepén utcai ünnepeket tartottak, és felállítottak három karácsonyfát. A legnagyobb fát, amelyet rendkívül fáradságos volt a helyszínre szállítani, felállítani és feldíszíteni, a lakópark „főutcáján” állították fel, amely tulajdonképpen bevásárlóutca és sétány volt egyben. A két másik, két méternél alacsonyabb, ezért könnyebben szállítható fát a lakópark külső sarkainál lévő peremtelkekre helyezték, amelyek egy forgalmas úttal és az óváros zsibongó kereszttutcaival határosak. Az első éjszaka ellopták a nagy fát és az összes díszet. A két kisebb fa minden izzójával és díszével érintetlen maradt, majd szilveszterkor leszedték. — Az a rész, ahonnan ellopták a fát, *elméletileg* a lakópark legbiztonságosabb és legvédelettebb része, ám egyben a legkevésbé biztonságos az emberek, különösen a gyerekek számára — meséli az egykor a lakóközösséget segítő szociális munkás. — A sétányon az emberek éppen úgy nincsenek biztonságban, mint a fa. Ugyanakkor az a hely, ahol a kisebb fák biztonságban voltak, ahol a lakópark csak egy sarok a négy közül, az emberek is nagyobb biztonságban érzik magukat.

Mindenki pontosan tudja, hogy a sokat használt városi utca egyben biztonságos is. Az elhagyatott utca viszont nem az. De hogyan működik ez a valóságban? És mitől lesz egy városi utca forgalmas vagy elhagyatott? Miért elhagyatott a Washington Houses érdekességnek szánt sétánya? Miért nem elhagyatottak a tőle közvetlenül nyugatra futó óvárosi utcák? És mi a helyzet azokkal az utcákkal, amelyek bizonyos időszakokban forgalmasak, majd hirtelen kiürülnek?

Az idegenek fogadására kész, önmagában, az idegenek távollétében is biztonságot jelentő utcák – és a sikeres városnegyedek utcái mindig ilyenek – három alapvető tulajdonsággal rendelkeznek:

Először is világosan elválik egymástól a közterület és a magánterület. A köz- és magánterület nem fonódhat úgy egymásba, mint az elővárosok és a lakóparkok többségében.

Másodszor, az utcát felügyelő szemekre van szükség. Még hozzá azoknak a szemeire, akiket az utca természetes tulajdonosainak nevezhetünk. Ha azt akarjuk, hogy az utca megfelelően bánjon az idegenekkel, és hogy az ott lakók és az idegenek egyaránt biztonságban érezzék magukat, az épületeknek az utcára kell nézniük. Nem jó, ha az épületek a hátukkal vagy csupasz oldalukkal fordulnak az utca felé, mert azzal vakságra ítélik őket.

Harmadszor pedig arra kell törekednünk, hogy a járdát szinte folyamatosan használják, mert egyrészt több szem többet lát, másrészt ezzel arra csábítjuk az utcát szegélyező épületek lakóit, hogy minél gyakrabban figyeljék a járdát. Ki ülne ki az erkélyre vagy az ablakba, hogy az üres utcát bámulja? Szinte senki. De sokak kedvelt foglalatossága az utcai sürgés-forgás figyelése.

A nagyvárosoknál kisebb és egyszerűbb településeken az elfogadható nyilvános viselkedésre – ha nem is a bűnözésre – vonatkozó normák többé-kevésbé működnek a híresztelések, a pletyka, az elismerés, a megvetés és a szankciók gépezetének segítségével, mert mindezek sokat számítanak, ha az emberek ismerik egymást és a hírek szájról szájra járnak. Ám a nagyvárosi utcának nemcsak a városban élők, hanem az előkülvárosok és kisvárosok otthoni pletykák és szankciók nyomása alól felszabadulva szórakozni kívánó látogatóit is kezelnie kell, ezért közvetlenebb, célratörőbb módszereket kell alkalmaznia. Önmagában is csoda, hogy egyes nagyvárosok egyáltalán képesek megoldani ezt a természetéből adódóan bonyolult feladatot. Pedig számos utcában tökéletesen működnek a módszerek.

A veszélyes városi utcákból fakadó problémát lehetetlen azzal megkerülni, hogy a környék egyéb összetevőit, például a belső udvarokat vagy a védett játszótereket biztonságossá tesszük. Az idegenek fogadása ugyanis mindenképpen a város utcáinak feladata, hiszen az idegenek az utcákon közlekednek. De az utcának nem csupán a veszélyes idegenek ellen kell megvédenie a várost, hanem védelmeznie kell az utcát használó békés, jószándékú idegenek tömegét, biztosítania kell számukra a gyalogos közlekedés biztonságosságát. Ráadásul senki nem töltheti az életét mesterséges burokból, a gyerekek sem. Az utcát mindenkinek használnia kell.

A felszínen egyszerűek a céljaink: olyan, biztonságos utcákat szeretnénk, ahol reggel a közterület egyértelműen elkülönül, fizikailag sem keveredik a magánterülettel vagy a senkiföldjével, és így a felügyelendő terület határai világosak és ésszerűek legyenek; és ahol a közterületet vigyázó szemek figyelik, lehetőleg folyamatosan.

E célokat azonban nem könnyű megvalósítani, különösen az utóbbit nem. Nem kényszeríthetjük az embereket, hogy olyan utcákat használjanak, amelyekre nincs szükségük. Nem kényszeríthetjük őket, hogy olyan utcákat figyeljenek, amelyeket nem akarnak figyelni. Ijesztően hangzik, hogy felügyelettel és egymás ellenőrzésével tegyünk biztonságossá az utcát, de a valóságban egyáltalán nem ijesztő. Az utca biztonsága éppen

akkor működik a legjobban, a legfelszabadultabban és az ellenségesség vagy gyanakvás legritkább felbukkanásával, ha az emberek önként használják az utcát, és jól érzik magukat rajta, s ha az esetek többségében nincsenek is tudatában annak, hogy ellenőrzik a többieket.

E felügyelet alapfeltétele az elegendő mennyiségű üzlet és egyéb nyilvános hely a városrész járdái mentén; különösen olyan vállalkozásokra és nyilvános helyekre van szükség, amelyek este és éjszaka is nyitva tartanak. Elsősorban az üzletek, a bárók és az éttermek járulnak hozzá különféle összetett eszközökkel a járda biztonságához.

Először is konkrét okot szolgáltatnak az arra járóknak – az ott élőknek és az idegeknak egyaránt –, hogy használják az utcák járdáit.

Másodszor, olyan járdákra is odacsalogatják a járókelőket, amelyek önmagukban nem bírnak közcélokat szolgáló vonzerővel, de elvezetnek az úticélhoz, ezért megtelnek étellel; ez a hatás földrajzilag nem terjed túl messzire, ezért ha azt akarjuk, hogy a vállalkozások azokat az utcákat is benépesítsék, amelyek mentén nincsenek nyilvános helyek, sűrűn kell elhelyeznünk a városrészben e vállalkozásokat. És sokféle vállalkozásra van szükség, hogy mindenkinek érdemes legyen bejárnia a környéket.

Harmadszor, a bolttulajdonosok és a kisebb vállalkozások vezetői általában maguk is a nyugalom elkötelezett hívei; gyűlölik a betört ablakokat és az útonállást; nem örülnek, ha az ügyfelek nem érzik magukat biztonságban. Ha elegendően vannak, szívesen figyelik az utcát és sikeresen őrzik a járdát.

Negyedszer, a céltalanul sétálgató vagy enni-inni igyekvő járókelők jövés-menése önmagában is elég érdekes ahhoz, hogy lekössön másokat.

Ezt az utolsó felvetést, hogy az emberek látványa további embereket vonz, a várostervezők és a városépítésszek mintha képtelenek lennének megérteni. Abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a városi ember az ürességet, a nyilvánvaló rendet és csendet keresi. Óriási tévedés. Mindig, minden nagyvárosban nyilvánvaló, hogy az emberek szívesen figyelik mások ténykedését és jövés-menését. Ez a jellemvonás már-már nevetségesen szélsőségesen nyilvánul meg a New York-i Broadway északi részén, ahol az utcát egy keskeny sétány osztja ketté, a forgalom kellős közepén. Ahol e hosszú, észak–déli irányú sétányt utcák keresztezik, hatalmas betontömbök mögött padokat helyeztek el, és ha az időjárás egy picit is kedvező, e padok megtelnek emberekkel, akik figyelik a sétányon átsétáló gyalogosokat, a forgalmat, a zsúfolt járdákon haladókat, figyelik egymást. A Broadway végül jobbról a Columbia Egyetemhez, balról a Barnard Főiskolához ér. Itt minden csendes és rendes. Elmaradnak a boltok, elmarad a boltok okozta sürgölődés, alig akad járókelő – és senki sem figyel az utcát. Itt is vannak padok, de még a legszebb időben is üresen állnak. Amikor odaültem, megértettem, miért. Nincs ennél unalmasabb hely. Még az iskolák diákjai sem kedvelik a magányt. Inkább a kampusz legforgalmasabb sétányára néző lépcsőkön ülve levegőznek, írnak házi feladatot és nézelődnek.

A nagyvárosok minden utcáján ez a helyzet. A forgalmas utcákon járókelők és egyszerű bémésködők is vannak. Tavaly Manhattan keleti részének egyik utcáján vártam a buszt. Még egy perce sem lehettem ott, még alig tudatosult bennem az utca tevékenysége, a járókelők, az ott játszadozó gyerekek, az erkélyeken bémésködők látványa, amikor

felfigyeltem egy nőre, aki kitárt egy ablakot az egyik szemben lévő épület harmadik emeletén, és hangosan hahózott nekem. Amikor észrevettem, hogy nekem szól és visszajeleztem, lekiabált: — Vasárnap itt nem jár busz! — Majd kiabálva és gesztikulálva a sarokhoz irányított. Ez a nő egyike volt annak a több ezer New York-inak, akik természetes módon törődnek az utcával. Észreveszik az idegeneket. Mindenre felfigyelnek. Ha cselekedniük kell — útbaigazítani a rossz helyen várakozó idegent vagy kihívni a rendőrséget —, megteszik. A cselekvéshez persze az kell, hogy a cselekvő magabiztosan a tulajdonának érezze az utcát, és szükség esetén támogatásra is számíthasson, de erről majd később lesz szó. Ám a cselekvésnél még fontosabb, mert a cselekvéshez szükséges maga a megfigyelés.

Nem minden városlakó segít az utca gondozásában, és a városban élők vagy ott dolgozók többsége nem is tudja, hogy mitől biztonságos a környezete. Néhány nappal ezelőtt történt valami az utcámban, ami éppen emiatt tűnt érdekesnek.

Mindenekelőtt el kell magyaráznom, hogy kis utcában élek, de érdekes, a legkülönbélebb lakástípushoz tartozó épületek vannak itt: olcsó bérlakásokká alakított, a földszinten üzletekkel kiegészített három-négyemeletes házak és a miénkhez hasonló, családi házzá visszaalakított épületek is. Az utca másik oldalán régebben elsősorban négyemeletes téglapépületek álltak, a földszinten üzletekkel. Ám tizenkét évvel ezelőtt a saroktól a tömb közepéig egyetlen épületté egyesítették a házakat, lifttel, kisméretű, de drága lakásokkal.

Arra figyeltem fel, hogy csendesesen küszködik egymással egy férfi és egy nyolc-kilenc éves kislány. Úgy tűnt, hogy a férfi magával szeretné vinni a kislányt. Hol a figyelmét próbálta felhívni, hol közönyösen nézelődött. A kislány megmerevedett — ahogy az ellenállásra kész gyerekek általában —, és az utca szemközti oldalának egyik házához támaszkodott.

A második emeleti ablakból figyeltem őket, éppen azon gondolkoztam, hogy szükség esetén hogyan lépjek közbe, de láttam, hogy erre nem fog sor kerülni. A ház földszintjén üzemelő hentestől kilépett a tulajdonos és a felesége; a nő megállt a férfitől hallótávolságra, összefonta a karját és elszánt arckifejezést öltött. Ebben a pillanatban előkerült Joe Cornacchia, aki a csemegeüzletet vezeti a vejeivel, és határozottan megállt a másik oldalon. A ház ablakaiból többen is kihajoltak, az egyikük rögtön el is tűnt, majd pár perccel később megjelent az ajtóban a férfi mögött. A hentes melletti bárból is felbukkant két ember, megálltak az ajtóban és vártak. Az én oldalamon a lakatos, a zöldséges és a mosodás is kijött a boltjából, az ablakokból pedig többen is figyelték a jelenetet. Az a férfi nem is tudott róla, hogy bekerítették. Senki nem engedte, hogy elcibáljanak egy kislányt, még akkor sem, ha senki sem ismerte.

Sajnálattal kell közölnöm — természetesen csak a drámai hatás elmaradása miatt sajnálkozom —, hogy a kislány a férfi lánya volt.

A mindössze ötperces jelenet során a drága, kis lakásokból álló ház ablakaiban egyetlen fej sem jelent meg. Az összes többi épületből kinézett valaki. Amikor ideköltöztünk, boldogan vártam, hogy a többi épületet is hasonlóan alakítsák át. Most már okosabb vagyok, s aggódva és szomorúan fogadtam a nemrégiben hallott hírt, hogy a drága épület melletti házakat ugyanígy át fogják alakítani. A magas lakbért fizető lakók — akik olyan

gyakran változnak, hogy legtöbbjüket arcról sem ismerjük¹ – mit sem tudnak arról, hogy ki és hogyan gondoskodik az utcájukról. A városnegyedek jelentős számú hozzájuk hasonló vándormadarat képesek befogadni, ahogy a mi negyedünk is teszi. De amikor a negyed végre eggyé válik velük, lassanként már nem érzik olyan biztonságosnak az utcákat, értetlenül állnak előtte, és ha még rosszabbra fordulnak a dolgok, elköltöznek egy érthetetlen okokból biztonságosabb környékre.

Egyes gazdag környékeken, ahol nincsenek önkéntes felügyelők – például New Yorkban a Park Avenue lakónegyedében vagy a Fifth Avenue felső részén –, fizetnek a járdák felügyeletéért. A Park Avenue lakónegyedének egyhangú járdáit például meglepően kevesen használják; potenciális felhasználói inkább a keletre és nyugatra húzódó Lexington Avenue és Madison Avenue, illetve az odavezető keresztutcák érdekesebb, üzletekkel, bárokkal és éttermekkel tarkított járdáit népesítik be. A Park Avenue lakónegyedének biztonságát portások, házfelügyelők, kifutófiúk és pesztrák, vagyis valamilyen felbérelt lakóközösség tagjai vigyázzák. Éjszaka, amikor a portások hűségeen őrzik a környék biztonságát, előbukkannak a kutyasétáltatók, és borraalót adnak a portásnak. Ám az utcáról oly mértékben hiányoznak a beépített szemek, olyannyira nincs értelme használni és figyelni ahelyett, hogy befordulnánk az első sarkon, hogy ha a lakbérék csökkenése következtében a felbérelt portások és a liftesek közössége már nem lenne megfizethető, minden bizonnyal kivételesen veszélyes környékké válna.

Ha az utca képes kezelni az idegeneket, jól láthatóan és hatékonyan kettéválasztja a magánterületet és a közterületet, elegendő tevékenység folyik rajta és sok szem figyel, csak jöjjenek az idegenek, minél több, annál jobb.

Az én utcámban és a mellékutcaiban nagyon fontosak az idegenek, főleg éjszaka, amikor különösen fontos szempont a biztonság. Szerencsénk van, mert az utcában és a következő sarkon nemcsak egy-egy, a helyiek körében népszerű bár működik, hanem egy harmadik híres bár a szomszédos városrészekből, sőt a város környékéről is idecsábítja az idegeneket. Arról híres, hogy Dylan Thomas, a költő is idejárt, sőt az írásaiban is megemlíti. Ebben a bárban két, jól elkülönülő műszak működik. Dél előtt és koradélután a terület ír kikötői munkásainak régi közössége és a környék munkásai gyűlnek itt össze, ahogy mindig is tették. Aztán a délután közepe táján megváltozik a bár hangulata, megjelennek a söröző egyetemisták, közben irodalmi koktélparti zajlik, és ez így megy egészen hajnalig. Amikor hideg téli estéken elsétálok a Fehér Ló előtt, és kinyílik az ajtó, beszélgetés és sürgés-forgás moraja hatol a fülembe; egészen átmelegszen tőle. A bárba érkezők és onnan távozők hajnali három óráig benépesítik az utcát, ezért ide mindig biztonságos hazasétálni. Az utcánkban egyetlenegyszer tört ki verekedés, még hozzá éppen a bár zárórája és a pirkadat közötti néhány üres órában. A verekedés úgy ért véget, hogy az egyik szomszédunk látta az ablakából, és közbelépett, mert tudat alatt érezte, hogy még éjszaka is része az utca közrendjét fenntartó erős, szoros hálózatnak.

Egy barátom egy belvárosi utcában lakik, ahol esténként a táncmulatságokat és egyéb eseményeket szervező, a helyi templomhoz tartozó ifjúsági és közösségi ház látja el azo-

¹ A boltosok szerint néhányan kenyéren és vízen élnek, és amíg itt laknak, olyan lakást keresnek, amelyre majd nem megy rá minden pénzük.

kat a feladatokat, amelyeket a mi utcánkban a Fehér Ló. A hagyományos várostervezést puritanizáló és utópisztikus elképzelések jellemzik a szabadidő helyes eltöltésével kapcsolatban, és a tervezés során az emberek magánéletéről való moralizálás összekuszálódik a városok működéséről alkotott elképzelésekkel. Hiába különbözik egymástól a Fehér Ló nevű bár és a templom kezelésében lévő ifjúsági ház, a városi utca civilizáltságának biztosításában többé-kevésbé ugyanazt a feladatot látják el. A nagyvárosokban nem pusztán lehetőség nyílik az ehhez hasonló ízlés-, cél- és érdeklődésbeli különbségek számára, hanem kifejezetten szükség van eltérő ízlésű és irányultságú emberekre. A nagyvárosok szempontjából nem egyszerűen téves, hanem kifejezetten káros, amikor az utópisták és a szabadidő eltöltésének egyéb erőszakos meghatározói előnyben részesítik az egyik legális szórakozási lehetőséget a másikkal szemben. Minél több és minél sokfélebb, (szigorúan jogi értelemben) legitim igényt elégítenek ki a városi utcák és az ott működő vállalkozások, annál hasznosabbak az utcákra, illetve a városok biztonságára és civilizáltságára nézve.

Számos városrészben éppen azért rossz hírűek a bárók és a kereskedelmi egységek, mert vonzzák az idegeneket, akik egyáltalán nem bizonyulnak értéknek.

Ez a szomorú tény különösen a nagyvárosok sivár ipari negyedeiben és az egykor népszerű vagy legalábbis jól működő, de mára hanyatlásnak indult belső lakónegyedekben szembetűnő. Ezek a környékek olyan veszélyesek és az utcáik olyan sötétek, hogy az elterjedt vélekedés szerint a közvilágítás hiánya jelenti a problémát. A világítás valóban fontos, de a sötétség önmagában nem nyújt magyarázatot e gyászos területek mélyreható válságára, a Nagy Sivárság kórjára.

A lepusztult, kietlen területeken azért számít sokat a jó közvilágítás, mert megnyugtató azokat, akik szeretnének kimenni az utcára, de a sötétség miatt nem szívesen teszik. A lámpák tehát arra ösztönzik ezeket az embereket, hogy maguk is hozzájáruljanak az utca felügyeletéhez. Az is nyilvánvaló, hogy a jó világítás minden szempárt felerősít, értékesebbé tesz, mert több mindent megmutat. Minden újabb szempár és a szempár látókörének kitágítása jót tesz az unalmas, kietlen részekkel. De ha nincsenek szemek, és ha a szemek mögött lévő agyban nincs meg a szinte tudatalatti bizonyosság, hogy az utca is hozzájárul a civilizáltság fenntartásához, akkor nem segít a világítás. Fényárban pompázó metróállomásokon is borzalmas bűntényekre kerülhet – és kerül is – sor, ha nincsenek vigyázó szemek. A közvilágítás olyan lehet, mint az sivatagba hulló kő, amelyet egy lélek sem hall. Vajon mondhatjuk-e a köről, hogy zajt csap? Vajon a lámpa világít vigyázó szemek jelenléte nélkül? Gyakorlati szempontból semmiképpen.

Hogy megvilágítsam a nagyvárosok kietlen területein megforduló idegenek aggasztó hatását, az analógia kedvéért előbb beszámolok egy másik, képletes utca, a sokemeletes önkormányzati lakótelepek folyosóinak sajátosságairól. A [Le Corbusier által megálmodott] Ragyogó Város [Ville Radieuse] e kései utódaiban a liftek és a folyosók bizonyos értelemben maguk is utcák. Ezek az utcák az égbe nyúlnak, hogy megszüntessék a földön húzódó utcákat, és lehetővé tegyék, hogy a lenti utcák úgy elnéptelenedjenek, mint a Washington Houses sétánya, ahonnan ellopták a karácsonyfát.

Az épületek e belső részei nem csupán abban az értelemben utcák, hogy itt haladnak el a lakók, akik többségükben talán nem is ismerik egymást és nem ismerik fel, hogy ki lakó és ki látogató. Abban az értelemben is utcák, hogy bárki járhat rajtuk. A felsőbb osztályok előkelő lakóházait utánozzák, de hiányoznak a felsőbb osztályokra jellemző portások és liftesek. Ezekbe az épületekbe bárki besétálhat, senki nem tartóztatja fel, nyugodtan használhatja az utcát, vagyis a liftet, és a járdát, vagyis a folyosókat. Ezek a belső utcák bárki számára megközelíthetőek, de az utcáról nem látszanak, ezért hiányoznak róluk a sok szempárral vigyázott városi utcákra jellemző ellenőrzések és gátló tényezők.

A New York-i építésügyi hatóság – ha jól sejtem, nem is annyira e vak folyosókon az emberi lényekre bizonyítottan leselkedő veszélyek, mint inkább az ingatlant érő vandalizmus miatt – néhány évvel ezelőtt egy brooklyni építkezésnél az utcáról is belátható folyosókkal kísérletezett. Nevezük a fejlesztést Blenheim Housesnak, bár nem ez a neve (nem akarom reklámozással is növelni a problémáikat).

Mivel a Blenheim Houses épületei tizenhat emeletesek, és mivel a magasságukból adódóan az utca kiterjedt területeiről nem is látszanak, a nyitott folyosók utcáról vagy a többi épületből származó felügyelete inkább csak pszichológiai hatást kelt, de bizonyos fokig a láthatóság érzete is hatásosnak bizonyult. Ennél sokkal fontosabb és hatásosabb, hogy a folyosók ötletes tervezésének köszönhetően a felügyelet magukból az épületekből is biztosítható. A tervezésből adódóan a folyosókat nem csupán közlekedésre lehet használni. Lehet rajtuk játszani, de ahhoz is elég szélesek, hogy keskeny „előteraszként” vagy átjáróként szolgáljanak. Mindez olyan élettelinek és érdekesnek bizonyult, hogy a lakók egy újabb, azóta kedvencé vált tevékenységgel is kiegészítették: piknikezésre használják, annak ellenére, hogy a házkezelőség – amely nem *tervezte*, hogy az erkély-folyosókon piknikezzenek – folyamatosan kérleli és fenyegeti a lakókat, hogy ne tegyék. (A terveknek szerintük mindent számításba kell venniük, később pedig nem szabad eltérni tőlük.) A lakók nagyon kedvelik az erkély-folyosókat; és mivel az erkélyeket rendszeresen használják, állandó felügyelet alatt állnak. Ezeken a folyosókon sem bűncselekmény, sem vandalizmus nem fordult elő. Még a villanykörtéket sem lopják el vagy törik össze, pedig a hasonló méretű, vak folyosókkal rendelkező épületegyüttesekben a lopás és a vandalizmus következtében havonta csillagászati összegeket költenek a villanykörték cseréjére.

Eddig rendben is volnánk.

Micsoda döbbenetes példája ez a város felügyelete és a város biztonsága közti összefüggésnek!

Csakhogy a Blenheim Housesban mégis riasztó méreteket öltött a vandalizmus és a botrányos viselkedés. A kivilágított erkélyek – amelyek a házkezelőség szavaival élve „a környék legfényesebb, legszebb látványosságai” – mágnesként vonzzák a brooklyni idegeneket, különösen a kamaszokat. Ám az utcáról is látható folyosók miatt odamerészkedő idegenek nem állnak meg a látható folyosókon. Behatolnak az épületek többi, felügyelet nélkül maradt „utcáira” is. Vagyis birtokba veszik a lifteket és – ami ebben az esetben súlyosabb probléma – a tűzlépcsőket s azok fordulóit. A ház biztonságát őrzők föl-le rohagnak a bajkeverők nyomában – akik barbár módon és gonoszul viselked-

nek a vak, tizenhat emeletet behálózó lépcsőkön —, de nem kapják el őket. Mi sem könnyebb annál, mint lifttel felmenni a legfelső emeletekre, kitámasztani az ajtót, hogy letről ne hívhassák el a liftet, majd elszórakozni az épülettel és az arra járókkal. A probléma olyan súlyos és látszólag annyira megoldhatatlan, hogy a biztonságos folyosókból származó előny semmivé olvad — legalábbis az elgyötört házkezelőség szemében.

A Blenheim Housesban körülbelül ugyanaz történik, mint a nagyvárosok sivár területein. A szürke városrészek néhány napfényes és életeli darabja olyan, mint a Blenheim Houses látható folyosói. Vonzza az idegeneket. Ám a kellemes helyszínekből kifutó, viszonylag néptelen, szürke, vak utcák a Blenheim Houses tűzlépcsőire hasonlítanak. Ez utóbbiak nem alkalmasak az idegenek kezelésére, és itt az idegenek jelenléte automatikusan fenyegetést jelent.

Ilyenkor nagy a kísértés, hogy az erkélyeket okoljuk — vagy a mágnesként működő kereskedelmi egységeket vagy bárókat. A Chicagóban jelenleg is épülő Hyde Park-Kenwood megújuló övezet tipikus gondolatmenetet sugall. A Chicagói Egyetem szomszédságában fekvő szürke terület szép házakat és tereket is rejt, de az elmúlt harminc évben ijesztő méreteket öltött az utcai bűnözés, amit az utóbbi években jelentős fizikai hanyatlás is kísért. A Hyde Park-Kenwood hanyatlásának okaként az érvágásra szakosodott kuruzslók tervező utódai zseniálisan a „lepusztulást” azonosították. Lepusztuláson azt értik, hogy túl sok egyetemi tanár és egyéb középosztálybeli család hagyta el ezt a szürke és veszélyes negyedet, s a helyükre természetes módon azok kerültek, akiknek gazdasági vagy szociális helyzete nem sok választási lehetőséget hagy a lakóhelyük megválasztásában. A terv azonosítja és eltávolítja ezeket a lepusztult épületeket, és a helyükre ragyogó kertvárost képzel el, amely szokás szerint minimálisra csökkenti az utca szerepét. A terv ezenkívül további üres tereket létesít, tovább homályosítja a magán- és közterület errefelé eddig is rosszul kivehető határait, és megszünteti az amúgy sem éppen virágzó helyi kereskedelmet. A felújítás első terveiben egy viszonylag nagy, elővárosiasnak ható bevásárlóközpont is szerepelt. Ám ez az elképzelés a tervezés folyamán a tervezők eszébe idézte a valóságot, és egy pillanatra felragyogott bennük az értelem szikrája. A megújult városrészben élők vásárlási igényeit meghaladó nagy bevásárlóközpont „idegeneket vonzhat a városrészbe”, ahogy az egyik építész fogalmazott. Ezért aztán egy kisebb bevásárlóközpont mellett döntöttek. De nem sokat számít, hogy nagy vagy kicsi.

Azért nem számít sokat, mert — mint a városrészeket általában — a Hyde Park-Kenwoodot a való életben „idegenek” veszik körül. A terület Chicago belső része. Nem változtathat az elhelyezkedésén. Nem varázsolhatja vissza régóta elvesztett fél-elővárosias jellegét. Ha úgy tervezik, mintha ez lehetséges lenne, ha megfelelnek e terv mélyreható, funkcionális problémáiról, két dolog történhet.

Az egyik esetben továbbra is kényük-kedvük szerint érkeznek az idegenek, és ily módon a nem éppen kedves idegenek is. A biztonságosság szempontjából semmi nem változik, sőt az újabb üres terek következtében még könnyebb helyzetbe is kerülnek az utcai bűnözők. A másik esetben határozott, szélsőséges eszközökkel gondoskodhatnak arról, hogy az idegenek távol maradjanak, ahogy a terv szellemi atyjának nevezhető szomszédos egye-

tem is tette: a sajtó számolt be róla, hogy éjszakánként szabadon engedett rendőrökutya járőröznek a területen, hogy elüldözzék a veszélyes, cseppet sem városias jellegű részre tévedőket. A Hyde Park-Kenwood szélein felhúzott új lakóparkok által alkotott határ és a fokozott rendőri jelenlét valóban hatásosan tarthatja távol az idegeneket. Ennek az az ára, hogy a város többi része ellenségesen viszonyul ehhez a negyedhez, az erődben élők pedig még inkább elszigeteltnek érzik majd magukat. És vajon ki garantálja, hogy a több ezer, jogosan az erődben tartózkodó emberben a sötétben is bízni lehet?

Megint csak nem szeretnék egyetlen területet vagy ebben az esetben egyetlen tervet pellengérre állítani. A Hyde Park-Kenwood elsősorban azért fontos, mert a tervben rejlő diagnózis és a problémák orvoslását szolgáló intézkedések igencsak jellemzőek az ország nagyvárosaiban folyó, a szürke területek megújulását célzó kísérletekre – legfeljebb itt kissé nagyratörőbb formában jelennek meg. Ez maga a Várostervezés, az ortodoxia minden jegyével, nem pedig valamiféle helyi túlkapás.

Mi történik, ha továbbra is veszélyes városokat építünk, illetve építünk szándékosan újjá? Hogyan élhetünk együtt a bizonytalansággal? Az eddig tapasztaltak alapján háromféleképpen. Idővel talán egyéb módszerek is felmerülnek, de attól tartok, hogy ezek is csak továbbfejlesztik – már ha ez a megfelelő szó – a jelenlegi hármat.

Az első módszer, hogy hagyjuk a veszélyt virágozni, és hagyjuk, hogy a szerencsétlenségükre benne élők valahogy megbirkózzanak vele. Az alacsony jövedelműeket megcélzó lakásépítések esetében, illetve a közepes jövedelműeknek szólók egy részénél ma ezt a stratégiát folytatják.

A második megoldás a járművekbe menekülés. Ezt a módszert alkalmazzák Afrika hatalmas vadállat-rezervátumaiban, ahol figyelmeztetik a turistákat, hogy csak akkor szálljanak ki az autóból, ha menedékházhoz érnek. Los Angeles lakói is ehhez a megoldáshoz folyamodnak. A város meglepett látogatói rendre arról számolnak be, hogy a Beverly Hills-i rendőrség megállította őket, keresztkérdéseket tett fel, hogy miért vannak gyalogszerrel, majd figyelmeztette őket a veszélyre. A Los Angeles-i bűnügyi statisztikák tanúbizonysága szerint a közbiztonságnak ez a módszere egyelőre nem túl hatásos, de idővel azzá válhat. És gondoljunk csak bele, hogyan alakulnának a statisztikák, ha még többen merészkednének fémpáncél nélkül Los Angeles végtelen, vak tájaira.

Természetesen más városok veszélyes részeinek lakói is az autó segítségével védekeznek vagy legalábbis próbálnak védekezni. A New York Post szerkesztőjéhez a következő levél futott be: „A brooklyni Utica Avenue egyik sötét mellékutcájában lakom, és egy este – bár még nem volt késő – inkább taxival mentem haza. A taxisofőr megkért, hogy az Utica sarkán szálljak ki, mert nem szeretne behajtani a sötét utcába. De ha végig akartam volna sétálni a sötét utcán, minek hívtam volna taxit?”

A harmadik módszer – amelyre a Hyde Park-Kenwood kapcsán már utaltam – a hulligánbandák nevéhez fűződik, de az újjáépített nagyvárosok ingatlanfejlesztői is előszeretettel folyamodnak hozzá. A Körzet intézményéről van szó.

A körzetrendszer történelmi formájában egy banda kisajátít egyes utcákat, lakótelepeket vagy parkokat – sokszor mindhármat egyszerre. Más bandák tagjai csak a Körzet

tulajdonosának számító banda engedélyével léphetnek be a területére. Ha e nélkül lépnek be, verésre számíthatnak vagy elüldözik őket. A New York-i városi önkormányzat ifjúságügyi osztálya 1956-ban már olyan kétségbeesett volt a bandaháborúk miatt, hogy a bandába beépült fiatal munkatársai segítségével fegyverszünetet harcolt ki a rivális bandák között. A fegyverszünet egyéb rendelkezések mellett állítólag az érintett bandák Körzeteinek határait is kijelölte, és megállapodtak abban, hogy e határokat kölcsönösen tiszteletben tartják.

A város rendőrfőnöke, Stephen P. Kennedy felháborodottan értesült a Körzetek tiszteletben tartásáról szóló megállapodásokról. Elmondta, hogy a rendőrség célja megvédeni minden ember ahhoz fűződő jogát, hogy biztonságban és szabadon sétálhasson a város bármely részén. A Körzetekről szóló egyezségek megengedhetetlen mértékben ássák alá az emberi jogokat és a közbiztonságot.

Véleményem szerint Kennedynek teljes mértékben igaza volt. Ám el kell tűnődnünk az ifjúságügyi osztály munkatársai előtt tornyosuló problémán is. A probléma valós volt, és legjobb tudásuk szerint, a rendelkezésükre álló gyakorlati módszerekkel igyekeztek megoldani. Az emberi jogok és a mozgás szabadsága elsősorban a város biztonságától függ, és a bandák uralta utcák, parkok és lakótelepek ezt nem biztosították. Ilyen körülmények között csak elméletben lehetett a város szabadságáról beszélni.

Most vizsgáljuk meg a városok újjáépítési terveit! A közepes és magas jövedelműeket célzó lakások jelentős területeket foglalnak el, számos régi tömbre kiterjednek, és a „városon belüli szigeteket”, „városon belüli városokat” és „a városi élet új formáit” – ahogy a hirdetések fogalmaznak – saját parkok és utcák szolgálják ki. Itt is az a módszer válik be, hogy kijelölik a Körzetet, és kerítést emelnek a többi banda ellen. A kerítések eleinte láthatatlanok voltak. A szabályok betartásához az őrzőjáratok is elegendőnek bizonyultak. Az elmúlt néhány évben azonban a kerítések szó szerinti formát öltöttek.

Az első valószínűleg a baltimore-i Johns Hopkins Egyetem szomszédságában lévő, elegáns Garden City lakóparkját övező drótkerítés volt (úgy látszik, hogy a neves oktatási intézmények kivételes tehetségről tesznek tanúbizonyságot a körzetesítés terén). Ha valaki esetleg nem értené meg pontosan a kerítés üzenetét, felirat is hirdeti: „Bejönni tilos. Tilos az átjárás.” Hátborzongató ilyen elkerített övezetet látni egy városnegyedben, egy civilizált városban. Nemcsak mélységesen ronda, hanem szürreális is. Képzeltük, hogyan vélekednek róla a szomszédos területek lakói; hiába olvasható a lakópark templomának hirdetőtábláján a „Krisztus szeretete a legjobb gyógyszer” felirat.

New York sietett a maga módján alkalmazni Baltimore ötletét. Sőt a Lower East Side-on épült Amalgamated Houses nevű lakópark esetében még tovább is ment. A lakótelep parkszerű központi sétányának északi végén állandóan zárva tartják a vasutat, amelyet ráadásul nem egyszerű dróthálóval, hanem szögesdróttal erősítettek meg. És vajon valamiféle lepusztult, ócska városrészre néz ez a védett sétány? Nos, közvetlen szomszédja egy játszótér, a mögött pedig más jövedelemcsoportok számára készült lakóparkok húzódnak.

Az újjáépített nagyvárosokban nagyon sok kerítésre van szükség a kiegyensúlyozott környezet kialakításához. Ékes példája ennek a Lower East Side két, különböző árfekvésű

népességet célzó lakóparkja, a közepes jövedelműeknek épített Corlears Hook és az alacsony jövedelműeknek szánt Vladeck Houses találkozása. A Corlears Hook a lakópark teljes szélességén végigfutó parkolóval védi Körzetét a szomszédoktól, ezután vékony sövény és két méter magas drótkerítés következik, majd egy teljesen körbekerített, körülbelül kilenc méter széles senkiföldje, ahol a szélfűtta, mocskos újságpapírokon kívül nem sok minden akad, hiszen semmi és senki más nem férkőzhet be oda. Csak ezután kezdődik a Vladeck Körzet.

Az Upper West Side-on épült Park West Village – „Külön világ New York szívében” – ingatlanügynöke, akinek potenciális bérlőként mutatkoztam be, ugyancsak ezekkel a szavakkal nyugtat meg: – Asszonyom, amint megépül a bevásárlóközpont, bekerítjük a területet.

– Drótkerítéssel?

– Ahogy mondja, asszonyom. És előbb-utóbb – mutat körbe a birodalma melletti városrészekre – ez mind eltűnik. Azok az emberek elköltöznak. Itt mi vagyunk az első számú telepések.

Tényleg olyan lehet ott az élet, mint a cölöpökkel körülvett falvakban élő első telepeseké, azzal a különbséggel, hogy a telepések nem kisebb, hanem nagyobb mértékű biztonságban akarták tudni a civilizációjukat.

Az új Körzetekben élő bandák egyes tagjai nehezen fogadják el ezt az életet. Egyikük 1959-ben levelet küldött a New York Postnak: „A múltkor először váltotta fel megbotráncolás és szégyen a büszkeségemet, hogy Stuyvesant Town és New York lakója lehetek. A Stuyvesant Town egyik padján két, 12 év körüli fiú ült. Csendesen elmélyültek a beszélgetésben, jól viselték magukat – és Puerto Ricó-iak voltak. Egyszer csak megjelent a Stuyvesant Town két biztonsági őre – az egyik északról, a másik délről közelített. Jelezték egymásnak, és a fiúkra mutattak. Egyikük odament a fiúkhoz, halkán váltottak néhány szót, majd a fiúk felálltak és elmentek. Igyekeztek közömbös arcot vágni... Hogyan várhatunk méltóságot és önbecsülést az emberektől, ha már felnőtté válásuk előtt leromboljuk bennük? Milyen szánalmasak vagyunk mi, Stuyvesant Town és New York lakói, hogy még egy padot sem tudunk megosztani két kisfiúval.”

A levelek szerkesztője ezt a címet adta a levélnek: „Maradj a saját Körzetedben!”

Összességében azonban az emberek gyorsan hozzászoknak ahhoz, hogy egy képletes vagy valódi kerítéssel elzárt Körzetben éljenek, és már ne is értsék, hogy élhettek korábban máshogy. Erről a jelenségről még a városon belüli kerítések megjelenése előtt beszámolt a New Yorker, de nem az elkerített nagyvárosok, hanem az elkerített kisvárosok kapcsán. Amikor a háború után kivonták a katonaságot a Tennessee-beli Oak Ridge városából [amelyet a Manhattan-terv keretében militarizáltak], a lakosok jelentős része rémülten és szenvedélyesen tiltakozott a katonai igazgatással járó kerítés lebontása ellen, és a városházán felfokozott hangulatú üléseket tartottak. Az Oak Ridge-iek néhány évvel azelőtt még kerítés nélküli kis- és nagyvárosokban éltek, de annyira megszokták az elkerített életet, hogy a kerítés híján veszélyben érezték a biztonságukat.

Tízéves unokaöcsém, David, Stuyvesant Townban – „Város a városban” – született és nevelkedett, és csodálkozva kapja fel a fejét, ha valaki elsétál az ajtó előtt. – Nem el-

lenőrzik, hogy ezen az utcán fizetik-e a lakbért? – kérdezi. – Ki dobja ki őket, ha nem tartoznak ide?

Nem csak New Yorkban osztják Körzetekre a várost. Minden újjáépített amerikai nagyvárosban ehhez a megoldáshoz folyamodnak. A Harvard 1959-ben tartott építésze-ti konferenciáján éppen a Körzetek rejtélye volt az egyik téma, bár a résztvevők nem ezt a kifejezést használták. Példaként a közepes jövedelműeket megcélzó chicagói Lake Meadowsról és a magas jövedelműeket megcélzó detroiti Lafayette Parkról beszéltek. Ki kell-e zárni a város többi lakóját ezekből a vak negyedekből? Nehéz megoldani, és kel-lemetlen is. Akkor oda kell csalogatni a többi lakót? Nehéz megoldani, és elképzelhe-tetlen is.

Az ifjúságügyi osztály dolgozóihhoz hasonlóan a Ragyogó Város, a Ragyogó Kertváros és a Ragyogó Szép Kertváros* tervezői és lakói is nehéz helyzetben vannak, és a rendel-kezésükre álló gyakorlati eszközökkel kell megoldást találniuk. Nincs sok választásuk. Az újjáépített város szerves velejárója a Körzet barbár fogalma, mert az újjáépített város sutba dobja a városi utca egyik alapvető funkcióját és ezzel a város szabadságát is.

A régi város látszólagos zűrzavara mögött – már ahol sikeresen működik a régi város – az utcák megőrzött biztonságának és a város szabadságának csodálatos rendje húzódik meg. Összetett rendről van szó. A lényege a járdahasználat bonyolultsága, amelyből a vigyázó szemek állandó jelenléte következik. E rend mozgásból és változásból áll, és no-ha élet, nem pedig művészet, mégis – kissé szokatlanul – a város művészi formájának nevezhetjük és a tánchoz hasonlíthatjuk – nem az egyszerű, precíziós táncokhoz, ami-kor mindenki egyszerre emeli a lábát, egyszerre pörög-forog és tökéletes összhangban pukedlizik, hanem a rafinált baletthez, ahol az egyes táncosok és csoportok más-más koreográfia szerint táncolnak, ám mindez csodálatosan megerősíti egymást és egységes rendet alkot. A jó utcai járda balettja nem ismétli magát, hanem mindig és mindenhol új improvizációkat ötlöl ki.

A Hudson Streetnek azon a szakaszán, ahol élek, nap mint nap tanúja lehetek a jár-da szövevényes koreográfiájának. Én magam először reggel nyolc óra után jelenek meg a színen, amikor kiteszem a szemetet. Nem mondom, prózai elfoglaltság, de élvezem a szerepemet, ezt a kis alakítást, miközben a színpad közepén gimnazisták hordái dobál-ják el a csokipapírt. (Hogy képesek ennyi édességet enni reggelire?)

A csokipapír söprögetése közben a reggel többi szertartását figyelem: Mr. Halpert eloldozza a pinceajtóból a mosoda kézikocsiját, Joe Cornacchia veje kihozza az üres re-keszeket a csemegeüzletből, a borbély kihozza a járdára összecsukható székét, Mr. Goldstein elrendezi a vaskereskedés nyitva tartását jelző drótkötegeket, az épület gond-nokának felesége leülteti hároméves vasgűrűjét a ház előtti lépcsőre egy játékmando-linnal, mert a gyerek innen szedi fel azt az angoltudást, amelyet az anyjától nem tanul-hat el. Majd elvonulnak déli irányba a St. Luke's általános iskolába tartó gyerekek. A St.

* Jacobs a 19–20. század fordulójának progresszív városépítészeti irányzatára, a *City Beautiful* mozgalomra, illetve a kertvárosi utópiák, a Le Corbusier-féle Ragyogó Város és a *City Beautiful* közötti szemléletbeli ro-konságra utal.

Veronica iskolába járok nyugatnak, a 41-es számú általános iskola tanulói pedig keletre tartanak. Ekkor az oldalkulisszák mögül színre lép két új jelenség: az ajtókból és a mellékutcákból jólöltözött, sőt elegáns nők és aktatáskás férfiak bukkannak fel. Többségük a buszhoz és a metróhoz siet, néhányan azonban megállnak a járda szélén, és leintik a csodával határos módon éppen a megfelelő pillanatban odagördülő taxikat, amelyek maguk is részei a még szélesebb körű reggeli szertartásnak: miután kitették a belváros előkerületeiben fölszedett utasokat a belváros pénzügyi negyedében, most a belvárosiakat viszik az elővárosokba. Ezzel párhuzamosan otthonkába öltözött nők kerülnek elő, és amikor keresztezik egymás útját, váltanak néhány szót, vagy nevetnek, vagy felháborodnak valamin, a kettő közötti tartomány soha nem hallatszik. Nekem is ideje munkába indulnom, a reggeli rend szerint üdvözljük egymást Mr. Lofaróval, a zömök, tömzsi, fehér kötényes zöldséggel, aki egy kicsit följebb, összefont karral áll a boltja előtt, lábát lecövekeli, rendíthetetlennek látszik. Bólintunk egymásnak; mindketten vetünk egy gyors pillantást az utca mindkét vége felé, majd újra egymásra nézünk és elmosolyodunk. Tíz év óta minden reggel így teszünk, és mindketten tudjuk, hogy a mozgólatsor azt jelenti: minden rendben van.

A napközbeni koreográfiát ritkán látom, mert ennek éppen az az egyik része, hogy a hozzám hasonló dolgozó emberek nincsenek ott, hanem a város más járdáin töltik be az idegen szerepét. De a szabadnapjaimról jól tudom, hogy egyre szövevényesebbé válik a balett. A szabadnapos kikötői munkások összegyűlnek egy sörre és egy kis csevejre a Fehér Lóban, az Ideal vagy az International bárban. A nyugatra működő irodanegyed topmenedzserei és üzletemberei a Dorgene éttermet és a Lion's Head kávéházat választják; a húspiac munkásai és a kommunikációs szakemberek a pékségben ebédelnek. Ekkor karakterfigurák lépnek színre: egy fura öregember viseltes cipőket vet át a vállán, nagyszakállú robogósok érkeznek, mögöttük a barátnőjük zötykölődik, a robogósok hosszú haja az arcukba és hátrafelé is lóg, részegesek jelennek meg, akik azzal próbálják komolyságukat jelezni, hogy kalapot viselnek – kevés sikerrel. Mr. Lacey, a lakatos egy időre bezárja a boltot, és átsétál kvaterkázni a trafikossal, Mr. Slube-bal. Mr. Koochagian, a szabó megöntözi az ablakában növekedő, remekbe szabott növényeket, kritikusan megvizsgálja őket az utcáról, bezsebeli értük két arra járó elismerését, gondos kertészhez méltóan megtapintja a házunk előtt álló platánfa leveleit, majd átsétál a másik oldalra, hogy harapjon valamit az Ideal bárban, ahonnan figyelheti a kuncsaftokat, és inthet nekik, hogy mindjárt ott lesz. Előkerülnek a babakocsik, és a házakhoz vezető lépcsőkön összegyűlik mindenki, a babákat szorongató kisgyerekek és a házi feladatot elodázó kamaszok.

Amikor hazaérek a munkából, a balett crescendóba csap át. Eljött a görkorcsolyák, a gólyalábak és a triciklik ideje, a lépcsőn guggolva, kupakokkal és műanyag katonákkal folytatott játékoké; ilyenkor hordják a csomagokat a vegyeskereskedésből a zöldségeshez, majd vissza a henteshez; ilyenkor állnak meg a kicsinosított tinédzserek, hogy megkérdezzék a társukat, nem látszik-e ki a kombinéjuk vagy nem kell-e eligazítani a gallérjukat; ilyenkor szállnak ki szebbnél szebb lányok az elegáns sportkocsikból; ilyenkor szírenázik el erre a tűzoltóautó; ilyenkor futhatunk össze mindenkivel, akit ismerünk a Hudson Street környékén.

Ahogy lassanként besötétedik, és Mr. Halpert ismét kiköti a mosoda kézikocsiját a pinceajtóhoz, a balett reflektorok fényében folytatódik: mindenhol járják a táncot, de a koreográfia ott a leglátványosabb, ahol Joe járdaszéli pizzaárudája, a sok bár, a csemegeüzlet, az étterem és a vegyeskereskedés fényes körbe vonja a járdát. Az éjszakai műszakba igyekvők ilyenkor térnek be a csemegeüzletbe, hogy felvágottat és egy doboz tejet vegyenek. Leszáll az este, minden elcsendesedik, de az utca és az ott játszó balett nem áll meg.

A késő éjszakai balett ízeit akkor ismertem meg, amikor jóval éjfél után felébresztett a kisbabám sírása, és a sötétben ülve láttam az árnyakat és hallottam a járda morajlását. A morajlás általában a bulikon zajló beszélgetések végtelen nesze, illetve hajnali három óra körül éneklés, nagyon is tehetséges éneklés. Néha felháborodás, harag vagy szomorú, búbanatos zokogás hallatszik, máskor lázasan kutatnak egy elszakadt gyöngysor elgurult szemei után. Egyik éjjel egy fiatalember ordítozott, rettenetes szavakat vágott két lány fejéhez, akiket nyilván felszedett valahol, de csalódást okoztak neki. Nyíltak az ajtók, tág, bizalmatlan félkör alakult ki körülötte, amíg oda nem ért a rendőrség. A Hudson Streeten újra előbukkantak a fejek, és mindenki elmondta a véleményét: – Részeg disznó... Őrült... Valami elővárosi suhanc.²

Az éjszaka közepén szinte nem is fogom fel, hogy milyen sokan vannak az utcán, amíg valamitől, mint egyszer a skótdudás hallatán, össze nem sereglenek. Fogalmam sincs, ki volt a skótdudás és miért éppen a mi utcánkat választotta. Egyszer csak felnyikorgott a duda a februári éjszakában, és a járda véletlenszerű, elszórt mozzanatai, mint valami jelre, egy irányba fordultak. Finoman, hangtalanul, szinte varázslatosan alakult ki a kisebb tömeg, kört formált, és skót táncot járt. Láttam a tömeget a sötét járdán, láttam a táncosokat, maga a skótdudás azonban szinte láthatatlan volt, mert csak a zenéje élt. Alacsony volt, egyszerű, barna kabátot viselt. Amikor befejezte a játékot és eltűnt, a táncosok és a nézők tapsoltak, és az erkélyről, a Hudson Street száz ablaka közül féltucatból is felhangzott a taps. Majd bezárultak az ablakok, a táncosok pedig visszatértek az éjszakai utca véletlenszerű mozgásához.

A Hudson Street idegenei, a szövetségeseink, akik segítenek nekünk, őslakosoknak szemmel tartani az utca nyugalmát, olyan sokan vannak, hogy mindennap másnak tűnnek. De ez nem számít. Fogalmam sincs, hogy valóban mindig újak érkeznek-e, vagy egyszerűen csak nem ismerem meg őket. Valószínűleg tényleg mindig új és új idegenek járnak erre. Amikor Jimmy Rogan átzuhant egy üveglablakon (verekedő barátait akarta szétválasztani) és majdnem leszakadt a karja, az Ideal bárból előkerült egy elnyűtt pólót viselő idegen, könnyedén és szakértelemmel érfogót fabrikált és a kórház sürgősségi osztályának munkatársai szerint megmentette Jimmy életét. Az idegen senkinek nem volt ismerős, és azóta sem láttuk. A mentőket a következőképpen értesítették: a baleset helyszíne melletti házhoz vezető lépcsőn üldögélő nő átrohant a buszmegállóba, szó nélkül kitépett a buszra váró idegen kezéből egy tízcentest (az illető már előkészítette a pénzt a tizenöt centes buszjegyre), majd berohant az Ideal bár telefonfülkéjébe. Az ide-

² Valóban elővárosi suhanc volt. A Hudson Streeten hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az elővárosokban nehéz gyereket nevelni.

gen utánarohant, hogy az ötcentest is felajánlja. Senkinek nem volt ismerős, és azóta sem láttuk. Amikor harmadszor vagy negyedszer látjuk a Hudson Streeten ugyanazt az idegent, már bólintással üdvözljük. Mintha ismerőssé, természetesen csak utcai ismerőssé vált volna.

A valóságosnál féktelenebbnek ábrázoltam a Hudson Street mindennapi balettjét, mert az írás összesűríti az eseményeket. A való életben nem így van. Persze a való életben is mindig történik valami, a balett soha nem áll meg, de az általános hatás békés és az általános hangnem kifejezetten könnyed. Aki jól ismeri a nyüzsgő nagyvárosi utcákat, tudja, miről beszélek. Attól tartok, hogy aki nem ismeri, nem alkothat róla pontos képet – mint azok a régi rinocérosz-ábrázolások, amelyek az utazók leírásai alapján készültek.

A Hudson Streeten, ahogy a bostoni North Enden vagy a világ bármely nagyvárosának életteli negyedeiben is, nem velünk született képességeinknek köszönhetően sikerül jobban megőriznünk a járda biztonságát, mint azoknak, akik vak városokban, a Körzetek közötti fegyverszünetek ellenséges légkörében élnek. Egy olyan városi rendszerencsés birtokosai vagyunk, amely viszonylag egyszerűvé teszi a nyugalom fenntartását, mert az utcát vigyázó szemek figyelik. Ám maga a rend és az azt alkotó félelmetes mennyiségű összetevő korántsem egyszerű. Az összetevők többsége valamilyen értelemben különleges. Egyesült erővel hatnak a csöppet sem különleges járdára. És éppen ebben áll a járda ereje.

(Gyárfás Vera fordítása)

(Excerpted from *The Death and Life of Great American Cities* by Jane Jacobs, © 1961, 1989, 1993 by Jane Jacobs. Reprinted by arrangement with the Random House Publishing Group. For translation inquiries, contact Lex Copyright Iroda [lexcopy.bp@mail.datanet.hu].)